

The page features a decorative graphic on the right side consisting of three overlapping circles of varying sizes, each with a dark blue center and a lighter blue outer ring. Two thin blue lines intersect at the top left and extend diagonally across the page, framing the circles.

Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі

(методичні рекомендації щодо реалізації
обласної науково-методичної проблеми)

**Теоретико-методологічні засади
процесу соціалізації дітей та
учнівської молоді в сучасному
освітньому просторі**

КОМУНАЛЬНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХЕРСОНСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

2013

Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі :
методичні рекомендації. – Херсон:, 2013. – 48 с.

Рекомендовано

Вченою радою КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
(протокол № 1 від 31 січня 2013 р.)

Укладачі:

Моїсеєв С.О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики виховної роботи КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Назаренко Л.М., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Рецензенти:

Жорова І.Я., кандидат педагогічних наук, проректор з наукової роботи, доцент кафедри менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Слободенюк Л.І., кандидат психологічних наук, проректор з навчально-методичної роботи, доцент кафедри педагогіки та психології КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».

Методичні рекомендації містять теоретико-методологічний і методичний матеріал щодо соціалізації дитини та учнівської молоді. Розкрито сутність цього поняття, психолого-педагогічні та організаційно-управлінські аспекти процесу соціального становлення особистості, форми і методи організації цього процесу, критерії оцінювання його ефективності. Призначені для керівників навчальних закладів, завідувачів і методистів районними (міськими) методичними кабінетами, науково-педагогічних працівників КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВСТУП.....	4
1. Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема	9
2. Сутність та особливості сучасного освітнього простору, спрямованого на успішну соціалізацію дитини в дошкільні та шкільні роки	15
3. Організаційно-управлінські умови реалізації обласної науково-методичної проблеми	20
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30
ДОДАТКИ	33

ВСТУП

Головними завданнями освіти в Україні є виховання громадянина України, формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, якій притаманно почуття власної гідності, повага до прав і свобод людини, свідоме ставлення до обов'язків людини і громадянина, гордість за свою Батьківщину, здатність до саморозуміння і самовдосконалення, активної участі у соціальному житті країни. У формуванні означених важливих якостей, розвитку соціальної компетентності, вихованні особистості громадянина сучасної демократичної держави важливе місце займає середовище - все те, що оточує дитину від народження до кінця життя, починаючи з сім'ї, шкільного оточення і завершуючи середовищем соціальним, у якому вона народжується і яке створює умови для її розвитку і виховання.

На жаль, у практиці роботи навчальних закладів процес соціалізації особистості залишається прерогативою виховання, яке за умови традиційної освітньої моделі набуло характеру другорядності, поступившись першочерговістю процесу навчання. Як результат, більшість випускників шкіл мають слабо сформовані життєві компетенції, нерозвинуті соціальні здібності, через що важко адаптуються до сучасних суспільно-економічних умов, не здатні до самореалізації в соціумі, проявляють схильність до асоціальної поведінки. Саме тому дослідження зазначеного питання є актуальним.

Методологічні засади дослідження склали філософські положення про взаємозв'язок виховання та соціалізації особистості, свідомості та діяльності; співвідношення суб'єктивного та об'єктивного, розвитку та саморозвитку, індивідуального та соціального; законодавчі акти й концепції з проблеми розвитку освіти в Україні в XXI столітті [13, 23, 17]. Так, у навчальних закладах завершується розробка Програм розвитку, які націлені не тільки на підвищення якості надання освітніх послуг, але й забезпечення соціально-педагогічних умов формування у школярів відповідного рівня дорослості. У дошкіллі успішно впроваджуються Базова державна програма «Я у світі» та експериментальна - «Впевнений старт», в основі змісту котрих закладена ідея ранньої соціалізації дитини. Підвищено роль позашкільних навчальних закладів у системі створення умов для творчої самореалізації дитини в позаурочний час та залучення її до форм змістовного дозвілля.

Нарешті, завершується громадське обговорення проекту *Концепції громадянської освіти та виховання*, у якій передбачено, що результатом успішної соціалізації дитини можна вважати її *готовність до виконання соціальних ролей*:

- а) Я – успішний учень, у дорослому житті – успішний працівник;
- б) Я – система громадянських компетентностей, у дорослому житті – свідомий громадянин;
- в) Я – система ціннісних ставлень, у дорослому житті – успішний сім'янин.

Таким чином на концептуальному рівні державою визначено *суспільно важливе завдання для освітян* - *забезпечити розбудову такого освітнього простору, у якому особистість з раннього дитинства усвідомлювала б свою суспільну значущість і через систему ціннісних ставлень набувала досвіду взаємодії з соціумом.*

Це, у свою чергу, потребує від педагогів переглянути традиційні підходи до процесу соціалізації дитини та учнівської молоді з огляду на проблеми, які пов'язані з підготовкою спеціалістів до його здійснення та обумовлені не тільки *суспільними викликами сьогодення, але й протиріччями в галузі освіти*:

- між розвиненими професійними компетентностями педагога та все ж таки спрямуванням його професійної діяльності на «середнього» учня та недостатньо свідомого оцінювання результатів його діяльності в шкільні роки. Це призводить, з одного боку, до достатньо великої кількості дітей (особливо з соціально вразливих родин, фізично ослаблених, з психофізичними вадами розвитку) – від 10 до 20%, які навчаються на низькому рівні навчальних досягнень, а з іншого – до відсутності системної роботи щодо виявлення, підтримки та розвитку здібних дітей;
- між запровадженням системи профільного/допрофільного навчання та готовністю вчителів до інноваційного викладання предметів за програмою понад Державного стандарту та забезпечення ранньої професійної орієнтації, що призводить до несвідомого професійного вибору (без урахування ринку праці) та трудової незайнятості випускників навчальних закладів;
- між застосуванням діяльнісного підходу в організації позакласної та позаурочної виховної роботи (рольовий та проектний підхід) та рівнем правової свідомості учнів, сформованістю їхніх ціннісних ставлень, що призводить до випадків протиправної поведінки, випадків жорстокого ставлення підлітків та юнацтва один до одного, вчинення суїциду;

- між широким запровадженням державно-громадським управлінням навчальними закладами та реальною дією органів самоврядування в ДНЗ, школі, позашкільному закладі, що призводить все ж таки до авторитарного, однобокого вирішення проблемних питань без урахування позиції учасників навчально-виховного процесу, ресурсів місцевої громади, унаслідок чого зростає чисельність обґрунтованих скарг у державні органи влади, а також конфліктів між учителями та учнями, учителями та батьками.

Саме на подолання цих негативних явищ в освітньому просторі й пошук більш ефективних шляхів, форм і методів соціалізації особистості, здійснення спеціальної підготовки вчителів та інших спеціалістів у системі післядипломного навчання й спрямована *мета обласної науково-методичної проблеми* “**Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: методологічний та методичний підходи**”.

Окреслена проблема має логічний зв'язок з трьома попередніми науково-методичними дослідженнями:

- акмеологічні аспекти професійної діяльності педагога – 1997-2002 р.р. - сприяло усвідомленню, що найвища цінність в освіті – це дитина, спонукало вчителів до професійного зростання;
- здійснення адаптивного управління на основі моніторингових досліджень – 2002-2007 р.р. – сприяло переходу від суб'єктно-об'єктного стилю управління та взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу до суб'єктно-суб'єктного;
- інтердисциплінарний підхід як механізм розвитку мобільності вчителя – 2007-2012 р.р. – сприяло розвитку професійної діяльності вчителя з огляду на євро інтеграційні процеси, частковому оновленню змісту та форм навчально-виховного процесу за рахунок профільного та до профільного навчання.

Саме попередньо набуті педагогічними працівниками професійні знання, уміння й навички, на наш погляд, сприятимуть успішній реалізації нової науково-методичної проблеми.

Об'єкт дослідження проблеми – сучасний освітній простір, спрямований на успішну соціалізацію особистості.

Предмет дослідження проблеми – підготовка педагогічних працівників до здійснення процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в нових соціально-педагогічних умовах.

Об'єкт та предмет дослідження визначають **задачі**, які необхідно розв'язати:

1. Проаналізувати науково-теоретичну та методичну літературу з проблеми дослідження.
2. Виявити та схарактеризувати інноваційні засоби соціалізації особистості в сфері дошкільної, заальноосвітньої, позашкільної освіти, які впливають на ефективність формування соціальних компетентностей, необхідних для входження в соціум.
3. Розробити та апробувати модель інноваційного соціалізуючого простору, яка б сприяла підвищенню ефективності соціалізації дітей та учнівської молоді.
4. Розробити та апробувати форми і методи підготовки педагогічного працівника до здійснення соціалізації особистості в системі післядипломного навчання.

Для розв'язання поставлених завдань слід застосовувати різні **методи дослідження**:

1. *теоретичні*: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури з обраної проблеми, моделювання, розробка змісту та форм, методичних прийомів, спрямованих на активізацію процесу соціалізації підлітків.
2. *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження, аналіз педагогічної документації, анкетування, педагогічний експеримент, статистичний аналіз експериментальних даних.

Напрями дослідження пропонується розглядати відносно сфер соціалізації особистості, а саме:

- діяльність (навчальна, науково-дослідна, творча, технологічна (виробнича));
- спілкування (в колективі, на рівні референтної групи, культура спілкування);
- самосвідомість (правова, вміння робити свідомий життєвий вибір, громадянська позиція, ціннісні ставлення).

Передбачається, що успішна реалізація обласної науково-методичної проблеми вплине у соціальному середовищі на стан

- духовного зuboжіння молоді,
- трудової зайнятості випускників шкіл,

- підліткової злочинності,
- правової освіти дорослих стосовно дотримання та захисту прав неповнолітніх.

В освітньому просторі будуть вирішені питання, пов'язані з

- підвищенням професійної майстерності педагогів щодо здійснення процесу соціалізації особистості,
- соціалізуючою спрямованістю педагогічних інновацій,
- поліпшенням міжособистісних стосунків між учасниками навчально-виховного процесу,
- правовою освітою неповнолітніх.

1. Соціалізація підростаючого покоління як соціально-педагогічна проблема

Особистість людини формується та розвивається в результаті впливу багато численних факторів, об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних, внутрішніх та зовнішніх, незалежних та залежних від волі та свідомості людей, які діють стихійно або згідно визначеної мети. При цьому сама людина не уявляє собою пасивну істоту, яка фотографічно відображає зовнішній вплив. Вона виступає як суб'єкт формування власної особистості, тобто становлення себе, як соціальної істоти, яке проходить у результаті взаємовпливу на неї оточуючого середовища та системи виховання. У середовищі людина соціалізується. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству і соціальним групам, до яких він належить, а з другого – активно входить у систему соціальних зв'язків, завдяки яким і набуває соціального досвіду [1]. Соціальне становлення відбувається під стихійним або цілеспрямованим впливом величезної кількості відповідних суспільних структур та інститутів, виховна роль яких по-різному виявляється на вікових стадіях цього процесу. Важливим виховним фактором є найближче соціальне оточення, в якому проходить життя і діяльність учня, тобто середовище у вузькому розумінні цього слова – сім'я, дитячий колектив, товариші, дорослі люди, з якими безпосередньо спілкуються школярі [2, 22].

Інтерес до проблеми соціалізації особистості виник давно. Про це свідчать праці учених ХХ століття Л.Виготського, Л.Буєвої, І.Кона, А.Макаренка, В.Сухомлинського, Л.Рубінштейна, в яких вони вказували на взаємозалежність між умовами соціального середовища та розвитком особистості та зазначали необхідність активного опосередкування особистісного розвитку [10].

Розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на вирішенні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток освітньої галузі, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі. Серед цих проблем особливе місце посідає відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального і духовного розвитку і соціалізації дітей та молоді.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. робиться наголос на тому, що одним з пріоритетних напрямків державної освітньої політики має стати побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді [27]. Це передбачає розроблення нових державних програм та ефективних механізмів взаємодії органів управління освітою, сім'ї, освітніх установ, дитячих і молодіжних громадських організацій у напрямі розвитку, виховання і соціалізації дітей та молоді.

Загальновідомо, що живі організми складають природну ієрархію. Усе їхнє різноманіття можна розташувати на сходах видів від найпростіших до самих складних. Чим складніший організм, тим довше доводиться йому пристосовуватися до навколишнього середовища. Цей період у науці називається дитинством. Так, наприклад, комахи народжуються вже дорослими, у птахів дитинство триває один сезон, у тигрів, слонів і мавп – кілька років. Чим вище стоїть тварина на сходах видів, тим триваліший період адаптації. Самим затягнутим є період підготовки до дорослого життя в людини. Третина свого життя людина навчається жити в самому складному з існуючих світів – у світі суспільних відносин. Такої екологічної ніші немає у жодного з існуючих на землі біологічних видів.

Здійснюючи системний підхід до висвітлення феномену соціалізації в історичному процесі розвитку людства потребує на уточнення основні, ієрархічно підпорядковані, ключові поняття заявленої проблематики параграфа (Бех І.Д., Мойсеюк Н.Є., Подласий І.П., Селевко Г.К. та ін.): розвиток людини, формування, соціалізація, освіта, виховання та навчання.

Розвиток людини – це дуже складний інволюційно (згортання) – еволюційний (розгортання) поступовий рух, у ході якого відбуваються як прогресивні (напрямо розвитку від нижчого до вищого, поступальний рух уперед, до кращого), так і регресивні інтелектуальні, особистісні, поведінкові, діяльнісні зміни в самій людині.

Соціалізація – процес і результати засвоєння людиною історично створених соціальних норм та культурних цінностей (конструктивних та саморуйнівних), що передбачають його включення у систему суспільних відносин та самостійне відтворення цих відносин [35].

Освіта – це спеціально спрямована та керована частина соціалізації індивіда; цілеспрямований процес і результат виховання та навчання в

інтересах особистості, створення умов для її максимально повної самореалізації.

Виховання – це спеціально організований, цілеспрямований процес формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

Навчання – це планомірна, організована, спільна і двостороння діяльність учителів і учнів, спрямована на свідоме, міцне і глибоке опанування останніми системи знань, навичок і вмінь.

Отже, спрощуючи та узагальнюючі сутність розглянутих вище феноменів, можна зробити висновок, що поняття соціалізація є складовою частиною таких понять, як розвиток та формування, і у свою чергу поєднує у собі такі дефініції як освіта, виховання та навчання.

Аналізуючи діалектичну взаємозалежність наведених вище понять необхідно відзначити, що соціалізація може бути регульованою і спонтанною. Вона здійснюється як у навчальних закладах, так і поза ними. При цьому, наприклад, у школі засвоюються не лише ті знання, які є метою уроку, не тільки правила і норми поведінки, які спеціально формуються в процесі навчання і виховання. Учень збагачує свій соціальний досвід і за рахунок того, що з точки зору педагога може здаватися "випадковим". Наприклад, стиль взаємин учителя й учнів, який може збігатися із завданнями виховання, а може й не збігатися.

Розкриваючи генезу поняття "соціалізація" необхідно відзначити, що його запровадив у середині XIX ст. французький соціолог Габріель Тард для позначення процесу інтеріоризації соціальних норм шляхом соціальної взаємодії. Поняття "соціалізація" еволюціонувало з того часу, охоплюючи різні аспекти цього явища. Так, наприклад, представники структурно-функціонального напряму американської соціології (Т.Парсонс, Р.Мертон) під соціалізацією розуміють процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в ході якого відбувається її пристосування. Останнє традиційно розкривається цією школою за допомогою поняття "адаптація". Тому "соціалізація" трактується як процес входження людини у соціальне середовище і її пристосування до культурних, психологічних та соціологічних факторів.

Представники гуманістичної психології (Г.Олпорт, К.Роджерс та інші) під соціалізацією розуміють процес самоактуалізації "Я - концепції", самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих

здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню.

Ці підходи не суперечать один одному, а визначають двосторонній характер соціалізації. Процес соціалізації ніколи не завершується, він продовжується безперервно протягом усього життя. Йому властива внутрішня динаміка здобутків і втрат, безмежність саморозкриття особистості [24].

Соціалізація охоплює всі етапи життєвого шляху людини, протягом якого вона засвоює та використовує цінності культури. Кількісне накопичення засвоєних цінностей у певний період переходить у нову якість, що виявляється у зміні структури та спрямованості особи [22]. Залежно від віку індивіда розрізняють 5 основних етапів (стадій) соціалізації:

1. Первинна соціалізація, або стадія адаптації (від народження до підліткового періоду дитина засвоює соціальний досвід некритично, адаптується, пристосовується, наслідує).

2. Стадія індивідуалізації (з'являється бажання виділити себе серед інших, критичне ставлення до суспільних норм поведінки). У підлітковому віці стадія індивідуалізації, самовизначення “світ і я” характеризується як проміжна соціалізація, тому що усе ще не стійке у світогляді і характері підлітка.

Юнацький вік (18-25 років) характеризується як усталено концептуальна соціалізація, коли виробляються стійкі властивості особистості.

3. Стадія інтеграції (з'являється бажання знайти своє місце в суспільстві, “вписатися” у суспільство). Інтеграція проходить благополучно, якщо властивості людини приймаються групою, суспільством. Якщо ж не приймаються, можливі такі виходи:

- збереження своєї несхожості і поява агресивних взаємодій (взаємовідносин) з людьми і суспільством;
- зміна себе (стати як всі);
- конформізм, зовнішнє угодовство, адаптація.

4. Трудова стадія соціалізації охоплює весь період зрілості людини, весь період її трудової діяльності, коли людина не тільки опановує соціальний досвід, але й відтворює його за рахунок активного впливу людини на середовище через свою діяльність.

5. Післятрудова стадія соціалізації розглядає похилий вік як вік, що робить істотний внесок у відтворення соціального досвіду, у процес передачі його новим поколінням.

З психології відомо, що перехід від одного періоду до іншого – це зміна свідомості і ставлення дитини до оточуючої дійсності та провідної діяльності, це критичні, перехідні віки, коли відбувається ломка старих соціальних взаємовідносин дитини і оточуючих [25].

У період критичної фази важковиховувані діти, виявляють упертість, негативізм, неслухняність, непокору. Хворобливість і різкість критичних віків посилюється з вини дорослих, якщо в них відсутнє вміння гнучко перебудувувати взаємовідносини з дитиною у зв'язку зі зміною її особистості і розвитком самостійності.

Виділяють великі кризи (новонародженість, криза 3 років, підліткова криза 13-14 років) і малі кризи (криза 1 року, 7 років, 17-18 років). При великих кризах перебудовуються відносини дитини і суспільства. Малі кризи зовнішньо проходять спокійно, пов'язані з наростанням умінь, самостійності дитини.

Найбільш інтенсивно процес соціалізації відбувається в дитинстві та юності, але розвиток особистості триває і в середньому, і в похилому віці. Існують певні відмінності між соціалізацією дітей і дорослих:

- соціалізація дорослих виражається головним чином у зміні їх зовнішньої поведінки, в той час як дитяча соціалізація коректує базові цінності;
- дорослі можуть оцінювати норми, діти спроможні лише засвоювати їх;
- дорослі не завжди погоджуються з батьками, дітям не дано обговорювати дії батька або матері;
- соціалізація дорослих спрямована на те, щоб допомогти індивіду оволодіти певними навичками, соціалізація дітей формує головним чином мотивацію їх поведінки.

Не слід вважати, що соціалізація – це процес, який відбувається тільки по висхідній. Процес, зворотний соціалізації, називається **десоціалізацією**. Унаслідок нього людина може частково або повністю втратити засвоєні норми і цінності. Це може бути зумовлено ізоляцією людини, уніфікацією, обмеженням спілкування та можливостей для підвищення культурного рівня та ін.

У перехідних суспільствах часто простежується явище *ресоціалізації* – докорінної зміни соціального середовища, яке зумовлює необхідність особистості пристосуватися до нових соціальних обставин, норм і

цінностей [19]. Це болісний процес, який нерідко вимагає цілковитої зміни поглядів на суспільство, переоцінки свого життя, руйнування попереднього і нового світорозуміння, розриву з традиційними культурними цінностями, необхідності брати на себе незвичну соціальну роль тощо.

Обставини, умови, які спонукають людину до активності, дії називають **факторами соціалізації**. У вітчизняній і західній науці є різні класифікації факторів соціалізації. Найбільш логічною і продуктивною для педагогіки, на наш погляд, є класифікація, яку запропонував Мудрик А.В. Основні фактори соціалізації він об'єднав у три групи: макрофактори, мезофактори, мікрофактори.

Макрофактори (гр. makros - великий, великих розмірів) - космос, планета, світ, країна, суспільство, держава - впливають на соціалізацію всіх жителів планети або дуже великих груп людей, які проживають у певних країнах.

Мезофактори (гр. mesos - середній, проміжний) - умови соціалізації великих груп людей, які виділяються за національною ознакою (етнос як фактор соціалізації"); за місцем і типом поселення, в якому вони живуть (регіон, село, місто, селище); за належністю до аудиторії тих чи інших засобів масової комунікації (радіо, телебачення, кіно та інші).

Мікрофактори (гр. mikros - малий) соціальні групи, що безпосередньо впливають на конкретних людей (сім'я, група ровесників, мікросоціум, організації, в яких здійснюється соціальне виховання, - навчальні, професійні, громадські та інші).

Соціалізація не є одностороннім процесом. Ми вчимося у своїх батьків, одноліток. Під впливом цих людей у нас формуються інтелектуальні, соціальні та фізичні навички, які необхідні для виконання наших соціальних ролей. Якоюсь мірою вони теж вчаться від нас.

Люди і установи, які відповідають за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей мають назву агентів соціалізації. Їх можна поділити на агентів первинної та вторинної соціалізації.

Агентами первинної соціалізації є батьки, близькі й далекі родичі, однолітки, вчителі, лікарі, лідери молодіжних угруповань. Агенти вторинної соціалізації – представники адміністрації школи, університету, підприємства, армії, держави, ЗМІ.

Але якщо під час соціалізації дитини головною для неї є соціальна адаптація (приспособлення до суспільного середовища), то для соціалізації молоді і навіть соціально зрілої людини основну роль відіграє

інтеріоризація (формування внутрішньої структури людської психіки, переведення елементів зовнішнього світу у внутрішнє «Я» особистості). Результатом інтеріоризації є індивідуальність особистості.

Кожен із рівнів цієї ієрархії впливає на інші, зазнаючи їх впливу. Який би із рівнів не розглядався, яке б відповідно до нього педагогічне завдання не вирішували (від розробки основ державної стратегії соціалізації поколінь до пошуку форм ефективної допомоги самовихованню конкретного підлітка), успіху можна досягти лише тоді, коли буде враховано всю ієрархію факторів впливу на підростаюче покоління.

2. Сутність та особливості сучасного освітнього простору, спрямованого на успішну соціалізацію дитини в дошкільні та шкільні роки

Сьогодні школа в Україні перестає бути уніфікованою, безособистісною; вона перетворюється на соціально-педагогічний комплекс, діяльність якого базується на інтересах та потребах дитини. Цінністю такої інноваційної освітньої моделі є усвідомлення кожним учасником навчально-виховного процесу (батьками, учнями, вчителями) пріоритетних принципів освіти: інтенсифікації, гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації, відродження національних традицій, гуманізації, демократизації тощо. Психолого-педагогічною умовою розбудови моделі школи як соціально-педагогічного комплексу є соціальне становлення та розвиток творчого потенціалу особистості школяра.

Розглядаючи сутність поняття “соціалізація особистості”, слід зауважити, що між ученими немає єдності, насамперед, у його визначенні. Так, М.М. Фіцула з урахуванням сучасних досліджень педагогіки та психології ототожнює це поняття з терміном „соціальне становлення” [33]. Інша група вчених (Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков, Л. Максименко, П.Ф. Кравчук, О.В. Сухомлинська) розглядають цей процес як формування соціальної компетентності, обізнаності, поінформованості, досвідченості у колі питань, пов’язаних з її функціонуванням у людському оточенні [15].

За І.Д. Бехом процес соціалізації особистості, зокрема підлітка – це процес формування дорослості й почуття дорослості, який є специфічним за соціальною формою самосвідомості [4]. У роботах П.В. Вербицької, О.І. Пометун дане поняття асоціюється з процесом громадянського

виховання [29]. На думку С. Подмазіна цей процес розглядається як становлення суб'єкта діяльності й суспільних відносин [28].

У „Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти” одним із завдань освітньої діяльності виховних закладів зазначається формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків [].

Теоретичною базою реалізації обласної науково-методичної проблеми мають стати наукові праці з проблем соціального становлення особистості, авторами яких є І.А. Зязюн, Л.Г. Коваль, О.Л. Кононко, Г.С. Костюк, М.П. Лукашук, Л.В. Максименко, В.В. Москаленко, В.М. Оржеховська, В.Г. Постовий, Г.П. Пустовіт, В.В. Радул, К.І. Чорна; праці зарубіжних науковців (Р. Байярд, А.Біне, О.Нейл, С.Френе); праці із загальної, вікової, педагогічної та соціальної психології, у яких розглядаються особливості соціалізації підлітків, механізми виховання (Б.Г. Ананьєв, М.Й. Боришевський, Л.В. Виготський, О.В. Запорожець, А.Б. Коваленко, І.С. Кон, М.М. Корнєв, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін, Д.І. Фельдштейн); проблеми взаємодії школи та родини, основи створення цілісного виховного простору (І.Д. Бех, Є.П. Голобородько, Л.Л. Кацинська, О.В. Киричук, О.В. Кузьменко, О.В. Сухомлинська, П.М. Щербань).

Аналіз наукових робіт, присвячених з'ясуванню умов організації освітнього процесу, спрямованого на соціалізацію особистості, дає можливість установити **фактори**, які впливають на його ефективність. До них належать *біологічний* (рівень активності, сприйняття нових ситуацій, людей, інтенсивність реакцій, здатність до адаптації) та *соціальний*, який містить у собі вплив життєвих середовищ: сім'ї, дитячого садка, школи, позашкілля, колективу ровесників.

З урахуванням цих факторів, а також вікових особливостей підлітків, *процесів, що зумовлюють якісні зміни їх життєвої діяльності* (стиль виховання в сім'ї, узгодженість вимог та виховних дій між родиною та школою, природовідповідність змісту та форм виховання, навчання та розвитку, вироблення потреби в комунікаціях, самосприйняття та самооцінка, творча активність) й має вибудовуватися сучасний освітній простір.

Простір” — це педагогічне явище, яке акумулює потенціал сім'ї та навчального закладу, інтегрує різноманітні впливи на особистість з боку

інших соціальних інститутів з метою усунення будь-яких перешкод, ускладнень процесу соціалізації особистості. *Сутність інноваційних змін*, які можуть настати внаслідок розбудови такого освітнього простору, полягає у *формуванні готовності дитини, підлітка, юнацтва до взаємодії з соціумом, тобто простором у широкому соціальному значенні*.

Тому, *об'єктами змін в освітньому соціалізуючому просторі* можуть бути:

- * *зміст освіти* (варіативна частина, збагачена громадянськими та соціалізуючими курсами, факультативами);
- * *нетрадиційні форми оцінювання* (рейтингове, автентичне, творче);
- * *форми організації навчально-виховного процесу* (дистанційні, інклюзивна освіта, самоосвіта);
- * *управлінська діяльність* (корпоративна культура, аксіологічний, синергетичний, акмеологічний підходи, лідерство в освіті, самоврядування);
- * *зміст виховання* (громадянська освіта й виховання, ціннісні ставлення, профорієнтація);
- * *співпраця з соціумом* (родинно-шкільне виховання, взаємодія з соціальними інститутами, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, виробнича сфера, ринок праці);
- * *співпраця з науковими, науково-методичними установами* (додаткова професійна освіта, набуття спеціальних компетентностей, експериментальна робота, висвітлення й передача перспективного педагогічного досвіду тощо).

Слід зазначити, що для визначення напрямів, змісту, видів діяльності та сфер спілкування особистості в освітньому соціалізуючому просторі має значення вибір підходів до процесу соціалізації дитини.

Одним з них є **особистісно-ціннісний підхід**, який не лише забезпечує культивування гуманістичних орієнтирів і ставлень, які втілюють загальнолюдські, національні та особистісні цінності духовного життя людини, суспільства та становлять одну з його сутнісних основ, а, насамперед, визнає особистість найвищою цінністю, навколо якої ґрунтується решта суспільних пріоритетів [30]. Тому духовними орієнтирами освіти визначаються самостійність особистості, її здатність до самореалізації, її творча активність, що є основою демократичного громадянського суспільства, фактором розвитку і духовно-моральної

збалансованості ринкових відносин, у яких молодим людям так чи інакше прийдеться жити в найближчі десятиліття.

Континіумний підхід, за якого освіта розглядається як єдність процесів навчання, виховання, саморозвитку, соціалізації, тобто єдності всіх процесів, що впливають на становлення особистості [31]. Слід зауважити, що умовний ступінь їх узгодженості та взаємозв'язку визначається такими чинниками:

- взаємообумовленість фізичного та психічного розвитку дитини,
- соціальна спрямованість виховання,
- взаємозв'язок особистості та близького оточення,
- взаємозалежність особистісного мотиваційного поля (мотиви, потреби, інтереси) та соціальних установок.

Тому ознакою успішності процесу соціалізації особистості підлітка є його готовність взаємодіяти з соціумом.

Нами виділяються *три шляхи формування цієї ознаки*:

- перший шлях, коли дорослі самі формують ті чи інші життєві компетентності підлітків у практиці особистісних взаємовідносин;
- другий – набуття життєвого досвіду відбувається в стосунках з ровесниками;
- третій – одночасно і в стосунках з дорослими, і в стосунках з однолітками.

Готовність підлітка взаємодіяти з соціумом є умовним показником його позитивної соціалізації та визначається за такими **критеріями**: а) суспільно ціннісна спрямованість; б) свідома соціальна поведінка; в) соціально-психологічні компетентності, які формуються в ході засвоєння особистістю системи спілкування та через включення в суспільну діяльність.

Доведено, що на ефективність формування готовності підлітка взаємодіяти з соціумом впливають такі чинники освітнього простору:

- інтеграція виховного та навчального процесів, психолого-педагогічна служба,
- учнівське самоврядування,
- взаємодія сім'ї, школи, місцевої громади;
- засоби - рідна мова, культура, позитивний приклад батьків, родинні цінності, традиції, ідеали, спільна праця, державницько-громадський характер управління навчальним закладом.

На разі набуває великої значущості **діяльнісно-комунікативний підхід**, що сприяє встановленню партнерських відносин між усіма

учасниками виховного процесу. Це значною мірою також вплине на формування у підлітків, учнівської молоді таких компетентностей: соціальних, комунікативних, полікультурних, самоосвітніх, ціннісно-утворювальних [7,11,21]. З метою мотивації особистості до соціально значущої діяльності, підвищення соціальної активності школярів бажано програму позакласної виховної роботи вибудувувати на основі **проектно-рольового підходу**.

У свою чергу **синергетичний підхід** спонукає дорослих до надання дитині якнайбільше можливостей для самореалізації в межах соціокультурних норм. Здебільшого ці можливості мають багато в чому випадковий характер, тому завданням освіти є залучення особистості до соціального та духовного шляху саморозвитку [34].

Не менш важливим є **середовищний підхід** — створення системи потрібних освітніх умов з метою збагачення освітнього простору, який сприятиме засвоєнню особистістю її соціально значущих способів діяльності. У контексті соціалізації одним із таких способів є **культура мислення особистості** як вищий ступінь пізнання наукової картини світу, який передбачає усвідомлення протиріч, які виникають у суспільних відносинах, їх творчого вирішення на основі усвідомлення відповідності чи невідповідності нового потребам та інтересам людини. Це сфера її духовного життя, що відтворює її ціннісну орієнтацію, закріплену в мотивах, знаннях, уміннях, навичках, у зразках і нормах поведінки, та забезпечує прийнятність їх новим ідеям, готовність і здатність до підтримки та реалізації нововведень у всіх сферах життя [5]. Тому логічно постає питання про забезпечення такого *типу організації навчально-виховного процесу, що орієнтується на створення готовності особистості до швидко зростаючих змін у суспільстві, готовності до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення, а також до здатності до співпраці з іншими людьми..*

Характерними рисами інноваційних освітніх технологій XXI століття є формування в учнів здатності до розуміння нових, незвичайних ситуацій, прогнозування майбутніх подій, оцінки наслідків прийнятих рішень і, більше того, навіть до створення можливого і бажаного майбутнього. Не менш важливим є і розвиток в учнів соціальної активності шляхом їх участі у найважливіших видах діяльності, особистого впливу на прийняття локальних та глобальних рішень, здатності бути ініціативним [9]. Отже, завдання формування і розвитку

інтелектуальної, соціально компетентної особистості, здатної до творчості, такої, яка має вміння і навички певної діяльності - одна з характеристик освітнього соціалізуючого простору.

3. Організаційно-управлінські умови реалізації обласної науково-методичної проблеми

Ураховуючи складність, багатоаспектність теми науково-методичного дослідження пропонується визначити організаційно-управлінські умови його проведення стосовно участі всіх суб'єктів:

1. Херсонської академії неперервної освіти як суб'єкта післядипломного навчання педагогічних працівників;
2. районного (міського) методичного кабінету як суб'єкта підвищення професійної майстерності педагогічних працівників, у тому числі і керівників, у міжкурсовий період;
3. навчального закладу (дошкільного, загальноосвітнього, позашкільного) як суб'єкта процесу соціалізації особистості.

Це дозволить чітко визначити напрями діяльності кожного суб'єкта та рівень відповідальності за результати реалізації обласної науково-методичної проблеми. Розглянемо їх у контексті **етапів її дослідження**.

2013-2014 р.р. – мотиваційно-настановчий, на якому відбувається усвідомлення соціально-педагогічних, процесу соціалізації особистості, з'ясування необхідності інноваційних змін, створення відповідних умов для їх упровадження.

Херсонська академія неперервної освіти:

- розробляє загальні методичні рекомендації щодо реалізації обласної науково-методичної проблеми;
- укладає каталог експериментальної роботи в навчальних закладах області із зазначенням тем, наближених до розв'язання проблеми соціалізації особистості;
- організує розгляд методологічних засад соціалізації особистості під час проведення педагогічних читань, науково-практичних конференцій, круглих столів;
- розробляє зміст нових спецкурсів, або доповнює наявні соціалізуючим компонентом та запроваджує їх викладання на курсах підвищення кваліфікації для всіх категорій педагогічних кадрів;

- проводить навчально-методичні семінари з питань формування в учнів соціальних компетентностей, у тому числі за програмами міжнародних проектів;
- при визначенні напрямів експериментальної науково-дослідницької діяльності навчальних закладів відслідковує можливий вплив її результатів на стан соціалізації особистості.

Районний (міський) методичний кабінет:

- надає практичну допомогу навчальним закладам у підготовці та проведенні методичних заходів із залученням провідних науковців з питань соціалізації особистості;
- здійснює бібліографічний огляд літератури з теми дослідження, поповнює методичний книжковий фонд, проводить презентації науково-методичних посібників;
- розробляє для педагогів перелік тем за обласною проблемою для індивідуального науково-методичного дослідження в міжквартальний період;
- створює картотеку досвіду роботи учителів, які пройшли відповідне навчання, отримали сертифікати та мають право викладати громадянознавчі та інші курси (факультативи) соціалізуючого спрямування, починаючи з початкової школи;
- розробляє план їх упровадження у варіативну частину Робочих навчальних планів шкіл, який обов'язково погоджує з місцевим органом управління освітою, та щорічно його оновлює; веде моніторинг якості викладання цих курсів (факультативів);
- розробляє спільно з районною психологічною службою цикл практичних занять, тренінгів для класних керівників, психологів, соціальних педагогів, педагогів-організаторів з метою оволодіння ними сучасними соціально-педагогічними формами і методами сприяння соціалізації особистості у контексті позаурочної виховної діяльності;
- проводить в межах освітніх округів “дискусійні педагогічні столи” з питань теоретико-методологічних засад процесу соціалізації особистості;
- організує проведення вхідної діагностики (рівень готовності учнів до взаємодії з соціумом, віковими категоріями, стан підготовки педагогічних працівників до здійснення соціалізації особистості), узагальнює та аналізує її результати.

Навчальний заклад (дошкільний, загальноосвітній, позашкільний):

- здійснює аналіз наявних ресурсів щодо впливу на стан соціалізації, визначає напрями введення інноваційних змін;
- обговорює питання участі навчального закладу в дослідженні науково-методичної обласної проблеми на засіданнях органів самоврядування;
- організує роботу творчих груп педагогічних працівників та інших спеціалістів за темою дослідження;
- активізує роботу Ради навчального закладу, Опікунської ради, органів учнівського самоврядування;
- вивчає особливості та потенційні можливості виробничих, наукових, інформаційних установ, закладів соціокультурної сфери, сім'ї щодо створення належних соціально-педагогічних умов соціалізації особистості;
- налагоджує діяльність шкільних профілактичних рад;
- зміцнює матеріально-технічну, навчально-дидактичну базу гурткової, секційної, клубної роботи в навчальному закладі;
- залучає дітей, учителів до проведення вхідної діагностики за методиками, визначеними районним (міським) методичним кабінетом, узагальнює її результати на рівні закладу, забезпечує зберігання діагностичних матеріалів до завершення реалізації науково-методичної проблеми;
- забезпечує участь педагогічних працівників у районних і обласних методичних заходах за тематикою дослідження;
- здійснює аналіз експериментальної діяльності в школі на предмет впливу її результатів на рівень соціалізації дітей та школярів.

2014-2015 р.р. – проектувальний, під час якого розробляється структура (модель) соціалізуючого освітнього простору, здійснюється встановлення соціального партнерства зі всіма його суб'єктами.

Херсонська академія неперервної освіти:

- організує цикл навчально-методичних семінарів з технології критичного мислення учнів на уроках і у позаурочній діяльності;
- розробляються методичні рекомендації щодо впровадження в навчально-виховний процес таких технологій, як продуктивне навчання, метапредметне навчання, аксіологічна інтеграція;
- створюється обласна творча група з числа керівників навчальних закладів, методистів районних (міських) методичних кабінетів,

досвідчених учителів з питань розвитку професійної діяльності педагога в інноваційних умовах;

- надається консультативна допомога ресурсного центру з питань менеджменту освіти щодо розробки структури (моделі) освітнього соціалізуючого простору;
- запроваджується обласний конкурс “Простір щасливого дитинства” за участі дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів;
- розробка дистанційних курсів з питань, пов'язаних з проблемою соціального становлення особистості.

Районний (міський) методичний кабінет:

- запроваджує проведення для вчителів, вихователів, інших спеціалістів під час районних навчально-методичних семінарів тренінгових занять, педагогічних дискусій за зразком “Дебати” з метою практичного засвоєння ними цих методів;
- забезпечує участь навчальних закладів у районному та обласному етапах конкурсу “Простір щасливого дитинства”;
- організує в межах освітніх округів спільно з місцевими органами управління освітою проведення Дня педагогічної ідеї, під час якого керівники отримують можливість представити та захистити ідею оригінальної структури (моделі) освітнього соціалізуючого простору та внести корективи, доповнення відповідно до наданих рекомендацій;
- розробляє методичні рекомендації щодо використання соціально-психологічного механізму соціалізації особистості;
- залучає педагогічних працівників до оволодіння дистанційними курсами, розробленими науковцями Херсонської академії неперервної освіти з питань, пов'язаних з проблемою соціального становлення особистості.

Навчальний заклад

- спрямовує роботу творчої групи педагогічних працівників та інших спеціалістів за темою дослідження на розробку оригінальної структури (моделі) соціалізуючого освітнього простору;
- укладає угоди про спільну діяльність з усіма соціальними партнерами, які дали згоду бути суб'єктами освітнього соціалізуючого простору;
- активізує роботу з батьками дітей та учнів з урахуванням їх вікових особливостей соціалізації шляхом проведення спільних свят, екскурсій, дискусійних студій; залучення батьків до проведення гурткової роботи на громадських засадах; запровадження онлайн-конкурсу “Зірка громади”;

- організує роботу клубу “Людина професії”, на засіданнях якого відбувається не лише зустріч з представниками різних професій, але й творчі змагання, виступи, екскурсії на виробництво;
- встановлюється партнерство з усіма навчальними закладами, у тому числі професійно-технічної освіти, які функціонують в територіальних межах місцевої районної (міської) ради;
- діяльність волонтерських загонів спрямовується на встановлення зв'язків з вуличними комітетами, у результаті чого батьки, вчителі, громадськість, діти залучаються до підготовки та участі Днів села (міста), свята вулиці, відродження клубів за місцем проживання, зокрема спортивних команд, “зелених патрулів” тощо;
- вивчається попит на організацію (виробничої) практики старших підлітків, юнаків і дівчат шляхом виконання громадських робіт, участі в діяльності економічних товариств, шкільних лісництв, школи молодого фермера, позаштатних кореспондентів місцевих ЗМІ (за обов'язковим погодженням з батьками кожного учня);
- ініціювання створення при органах місцевого самоврядування та виконавчої влади Молодіжних рад, залучення до їх роботи старшокласників-лідерів;
- розглядає на засіданні педагогічної ради питання активної участі та відповідальності кожного педагогічного працівника за успіх розбудови оригінальної структури (моделі) освітнього соціалізуючого простору.
- представляє на Дні педагогічної ідеї оригінальну структуру (модель) освітнього соціалізуючого простору та вносить корективи, доповнення відповідно до наданих рекомендацій.

2015-2017 р.р.; – *формувальний*, який передбачає оновлення змісту освітньої діяльності навчального закладу, форм і методів взаємодії з іншими соціальними інститутами на основі розробленої структури (моделі) соціалізуючого освітнього простору.

По-перше, на цьому етапі для всіх суб'єктів є важливим продовжити початі нововведення, забезпечуючи системний підхід до реалізації мети науково-методичної проблеми.

По-друге, на завершення етапу бажано провести поточне оцінювання заданих параметрів, що дозволить вчасно здійснити якісну корекцію та з'ясувати об'єкти, які варто розвивати особливо. Таким чином вкладення ресурсів (фінансових, кадрових, технологічних) набуде цільової спрямованості, а значить впливатиме на успіх справи.

Не менш важливим є визначити й слабкі сторони дослідницької роботи, які не мають певного впливу на розв'язання проблеми та вчасно відмовитися від них або замінити на більш ефективні. При цьому можна скористатися запозиченим досвідом, якщо він відповідає характеристикам освітнього соціалізуючого простору, вибудованого конкретним навчальним закладом. Для цього доречно як на обласному, так і на районному (міському) рівні провести круглі столи з метою обміну досвідом.

Цікавими формами обговорення шляхів соціалізації особистості є і прес-конференція за участю представників ЗМІ, і громадські слухання, які можна організувати спільно з органами місцевого самоврядування. Це не тільки дозволить розглядати проблемні питання на соціальному рівні, але й виявити щирих прибічників та опонентів педагогічних ідей.

2017-2018 р.р. – результативно-оцінювальний, на якому здійснюється оцінка впливу компонентів соціалізуючого освітнього простору на рівень готовності особистості взаємодіяти з соціумом; стану підготовки педагогічних працівників до здійснення соціалізації дітей, підлітків і учнівської молоді.

На цьому етапі, зрозуміло, основною дією є проведення вихідного діагностування та здійснення комплексної оцінки впливу обласної науково-методичної проблеми на стан соціалізації дітей та учнівської молоді на регіональному рівні.

Загалом і вхідний, і вихідний моніторинг рівня готовності особистості до взаємодії з соціумом пропонується здійснювати за віковим принципом:

- * діти п'ятирічного віку,
- * 4 клас - випускники початкової школи,
- * 7 клас (перехід до підліткового віку)
- * 10 клас – початок юнацтва
- * випускники навчального закладу (через 5 років)

Для визначення ступенів готовності підлітків та учнівської молоді до взаємодії з соціумом пропонується скористатися методикою Л.М. Назаренко, якою визначено чотири групи школярів за цим показником, а саме:

а) *високий* – підліток охоче встановлює відносини в соціальній сфері, активно проявляє свої творчі здібності, усвідомлює права та обов'язки, готовий допомагати іншим, терпимий до оточуючих, іде на

співробітництво з ними, виконує роль лідера, визначає мету та шлях її досягнення, схильний до адекватної самооцінки своїх вчинків;

б) *достатній* – підліток вагається встановлювати відносини в соціальній сфері, проявляти свої творчі здібності, не виявляє ініціативи в наданні допомоги іншим, йде на співробітництво з ними, але при умові виконання другорядних ролей; визначає мету, але не вміє конкретизувати етапи її досягнення, схильний до необ'єктивної самооцінки;

в) *середній* – підлітку важко встановити відносини в соціальній сфері, здібності проявляє завдяки примусу дорослих, не відмовляється від надання допомоги іншим, болюче реагує на особистісні відмінності від оточуючих, співробітничав з малою групою, краще „в парах”, займає роль пасивних виконавців, схильний до правопорушень, визначає близьку мету, досягнення якої не вимагає значних зусиль, несхильний до критичної самооцінки;

г) *елементарний* – підліток має обмежене коло соціальних стосунків, виявляє байдужість до співпраці з іншими, уникає участі в будь-яких видах позаурочної діяльності, не опікується майбутнім, несхильний до самооцінки взагалі.

Для цього необхідно дослідити:

- рівень самооцінки
- рівень комунікативної активності (Додаток А)
- рівень активності за видами діяльності (Г)

Щодо оцінювання рівня готовності дітей до взаємодії з соціумом як показника соціалізації, пропонується дослідити у випускників початкової школи рівень комунікативних здібностей.

Ураховуючи особливості розвитку дітей 5-річного віку за основу можна взяти рівень засвоєння програми “Впевнений старт”, а також здійснити спостереження за рівнем їх активності в ігровій діяльності.

Для визначення впливу освітнього соціалізуючого простору на соціалізацію дітей та учнівської молоді пропонуються такі **критерії оцінювання загальних результатів дослідження обласної науково-методичної проблеми:**

1. На рівні навчального закладу:

освітній компонент соціалізуючого простору

- * розгалуженість видів творчої, соціальної діяльності школярів;
- * розвиток самоврядування, у тому числі дитячого

- * оновлення (збагачення) змісту освіти, упровадження інноваційних технологій навчання, виховання, розвитку особистості, оцінювання навчальних досягнень учнів;
- * безпечність інформаційного середовища;
- * культура мислення учнів

Соціальний компоненту соціалізуючого простору:

- * привабливість мікрорайону, де мешкають учні,
- * професійна орієнтація учнівської молоді,
- * рівень трудової зайнятості випускників;
- * рівень правової свідомості
- * соціальне партнерство
- * ресурсне управління розвитком навчального закладу
- * рівень готовності батьків до створення умов соціалізації дитини

(Додаток В)

- * стиль відносин у сім'ї — виконання виховних функцій (Додаток Б)

2. На рівні районного (міського) методичного кабінету

- методичні ресурси;
- психологічний супровід;
- самоосвіта педагогічних працівників у міжкурсовий період з метою оволодіння технологій, методик, спрямованих на здійснення соціалізації особистості;
- здійснення освітнього моніторингу за темою науково-методичного дослідження;
- інформаційне забезпечення ходу реалізації проблеми.

Встановлюється такий порядок вивчення результатів реалізації обласної науково-методичної проблеми:

- * Херсонська академія неперервної освіти здійснює оцінку діяльності районних методичних кабінетів;
- * Районні методичні кабінети здійснюють оцінку діяльності навчального закладу;
- * Навчальні заклади здійснюють самооцінку інноваційних змін.

За підсумками реалізації обласної науково-методичної проблеми проводить підсумкова науково-практична конференція та видається науково-методична збірка перспективного педагогічного досвіду з питання соціалізації особистості в сучасному освітньому середовищі.

ВИСНОВКИ

1. Соціалізація підростаючого покоління відбувається під стихійним або цілеспрямованим впливом величезної кількості відповідних суспільних структур та інститутів, виховна роль яких по-різному виявляється на вікових стадіях цього процесу. Важливим виховним фактором є найближче соціальне оточення, в якому проходить життя і діяльність учня, тобто середовище у вузькому розумінні цього слова – сім'я, дитячий колектив, товариші, дорослі люди, з якими безпосередньо спілкуються школярі.

2. Суспільно важливе завдання для освітян - забезпечити розбудову такого освітнього простору, у якому особистість з раннього дитинства усвідомлювала б свою суспільну значущість і через систему ціннісних ставлень набувала досвіду взаємодії з соціумом.

3. Ознакою успішності процесу соціалізації особистості підлітка є його готовність взаємодіяти з соціумом. Нами виділяються *три шляхи формування цієї ознаки*:

- перший шлях, коли дорослі самі формують ті чи інші життєві компетентності підлітків у практиці особистісних взаємовідносин;
- другий – набуття життєвого досвіду відбувається в стосунках з ровесниками;
- третій – одночасно і в стосунках з дорослими, і в стосунках з однолітками.

4. Готовність підлітка взаємодіяти з соціумом є умовним показником його позитивної соціалізації та визначається за такими **критеріями**:

- а) суспільно ціннісна спрямованість;
- б) свідома соціальна поведінка;
- в) соціально-психологічні компетентності, які формуються в ході засвоєння особистістю системи спілкування та через включення в суспільну діяльність.

4. Характерними рисами інноваційних освітніх технологій XXI століття є формування в учнів здатності до розуміння нових, незвичайних ситуацій, прогнозування майбутніх подій, оцінки наслідків прийнятих рішень і, більше того, навіть до створення можливого і бажаного майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания // Избр. психологические труды: В 2т. – М., 1980. – Т.1. 423 с.
2. Аракелов Г.Г. Учителям и родителям о психологии подростка: Науч.-попул. изд. – М.: Высш. школа., 1990. – 304 с.
3. Байярд Р.Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток: Практик. руководство для отчаявшихся родителей: Пер. с англ. – М.: Просвещение, 1991. – 224 с.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
5. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: Навч.-методичний посібник для вчителів шк., викладачів, студ. пед. нав. закл. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.
6. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості // Педагогіка і психологія. - 1996.- № 3. — С. 26-33.
7. Василенко І.В. Організація системи соціального виховання учнів // Педагогіка і психологія. – 1996. - № 2. – С. 98-102.
8. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник / П.Р. Ігнатенко, В.П. Поплужний, Н.І. Косарева, Л.В. Крицька. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
9. Воронцов А. Формула собственного маршрута: Проектная деятельность как путь к взрослению // Первое сентября. – 2001. - №78. – С. 3-5.
10. Выготский Л.С. Проблема возраста // Собр. соч. в 6-ти томах. – М.: Педагогика, 1983. – Т.4. - 332 с.
11. Голобородько Е.П. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности и вопросы поликультурного воспитания // Печатное слово. – 2004.- №3/8. - С. 88-93.
12. Голобородько Е.П. Микроклимат в семье и его роль в воспитании детей // Науковий вісник Південноукраїнського педагогічного університету ім. Д.Ушинського: Зб. наук. пр. – Випуск 4-5. - Одеса, 1999. – С. 82-85.
13. Гуров В.Н. Семья в системе формирования современной личности // Пед. образование и наука. – 2001. - №4. – С. 19-40.
14. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Радуга, 1994. – 61с.

15. Дорошенко К.Г. Виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків у позакласній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2003. – 20 с.
16. Єрмаков І.Г., Сохань Л.В. Життєтворчий потенціал нової школи // Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2ч., 1997. – ч.2. – 936 с.
17. Жерносек І.П. Деякі ціннісні орієнтації учнівської молоді // Нова пед. думка. – 2002. – №3-4. – С. 148-152.
18. Закон України «Про освіту». – К.: Вид. ГЕНЕЗА, 1996. – 36 с.
19. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для ВУЗов. – М.: Логос, 1999. – 384 с.
20. Зинченко В.П., Мещерякова Б.Г. Психологический словарь. – М.: Педагогика, 1991. – 189 с.
21. Иванов В.Д. Самодеятельность, самостоятельность, самоуправление, или Несколько историй из жизни школьников с вопросами, письмами, монологами и документами: Кн. для старшеклассников. – М.: Просвещение, 1991. – 128 с.
22. Киричук О.В. Формування в учнів активної життєвої позиції. – К.: Рад. школа, 1983. – 136 с.
23. Кобзарь Б.С., Тайчинов Г.П. Личность и её становление. – К.: Молодь, 1990. – 164 с.
24. Концепція розвитку загальної середньої освіти // Освіта України. – 2000. – №18. – С. 2-7.
25. Костюк Г.С. О взаимоотношениях воспитания и развития ребенка // Советская педагогика. – 1956. – №12. – С. 61-64.
26. Лавриненко Н. Соціалізація молоді: перспективи сім'ї та школи // Директор школи. – 2003. – № 39. – С. 3-6.
27. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Шкільний світ. – 2001. – С. 3-6.
28. Подмазін С. Гуманізм реальний або дорогий фактор виробництва // Управління освітою. – 2003. – № 11-12. – С. 4-7.
29. Пометун О.І. Молодь обирає дію: соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований зб. – К.: Вид. «Департамент», 2003. – С. 327-333.
30. Постовий В.Г. Тенденції виховання дітей і молоді в сучасній українській сім'ї // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – №3. – С. 20-26.

31. Серьожникова Р.К., Пархоменко Н.Д., Яковицька Л.С. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 243 с.
32. Сухомлинська О.В. Ідея громадянськості й школа в Україні // Шлях освіти. - 2000. - №4. - С. 21-25.
33. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002.- 192 с.
34. Хайруліна Н. Школа як система взаємодії // Завуч, 2000. – №13.- С. 7-8.
35. Шацкий С. Роль среды в педагогическом процессе // Народное образование. - 1964. - С. 183.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета “Рівень комунікативної активності учня”

1. Чи відчуває учень потребу у спілкуванні з людьми?
 - а) часто (5)
 - б) інколи (3)
 - в) дуже рідко (1)
2. Як діє учень, коли стикається з проблемою?
 - а) довго думає, як вчинити вірно та приймає рішення самостійно (5)
 - б) звертається за допомогою до ровесників, дорослих, вислуховує їхні пропозиції та обирає на його погляд найкращу (3)
 - в) очікує вирішення проблеми іншими особами (1)
3. Чи переживає учень, коли стосунки з колективом (групою) не складаються?
 - а) дуже переймається (5)
 - б) коли як (3)
 - в) байдужий (1)
4. Як поводить себе учень у конфліктній ситуації?
 - а) намагається зовсім не потрапляти у конфлікти (5)
 - б) намагається відшукати компроміс (3)
 - в) затулює конфлікт або замовчує про нього (1)
5. Чи має значення для учня, які ролі йому відводяться в колективі (групі)?
 - а) так, ініціює вибір ролі самостійно за власним бажанням (5)
 - б) очікує, поки роль для нього оберуть інші (3)
 - в) погоджується «залишатися в стороні» (1)

Суму балів, отриманих учнями на всі запитання, потрібно розділити на 5 (кількість запитань). Одержимо показник інтенсивності спілкування підлітка з близьким оточенням. Якщо 3,5 - 5 – досить висока інтенсивність, 2,5 - 3,5 – помірна, 1 -2,5 – низька.

Додаток Б

Піраміда суджень

Батькам пропонується оцінити значущість суджень за трьома позиціями. Залежно від кількості висловів в кожній з них встановлюється критерій оцінювання. Найвища оцінка ставиться напроти самого значущого судження, далі слід проранжувати.

Позиція «Цінності у вихованні дітей»

1. Виростити фізично здоровими.
2. Навчити виживати у складних умовах.
3. Допомогти здобути освіту та відповідну професію.
4. Забезпечити матеріально.
5. Виховати чуйними, добрими людьми.
6. Виховати працелюбними.
7. Виховати законслухняними громадянами.
8. Виховати повагу до старших членів родини.
9. Сформувати самостійність та відповідальність.
10. Виявити та розвинути творчі здібності дитини.

Позиція «Функції сім'ї»

3. Народження та годування дітей.
4. Становлення особистості дитини та її виховання.
5. Можливість завдяки шлюбу підвищити свій соціальний статус.
6. Духовне спілкування і розвиток творчого потенціалу кожного члена родини.
7. Задоволення сексуальних потреб.

Позиція «Функції школи»

1. Забезпечити умови для здобуття освіти.
2. Виявити та розвинути творчі здібності дітей.
3. Сформувати вміння спілкуватися.
4. Здійснювати статеve виховання.
5. Сформувати господарське відношення до довкілля.
6. Надати практичні економічні знання.
7. Надати практичні правові знання.
8. Навчити не боятися труднощів, бути цілеспрямованим.
9. Навчити захищати себе, бути впевненим у собі.
10. Виховати повагу до батьків, традицій свого роду.

Висловлені судження по першій та третій позиції від 5 до 10, а по другій - від 3 до 5 класному керівникові слід врахувати при організації роботи з батьками.

Додаток В

Стиль сімейного виховання

Батькам пропонується вибрати відповідь на запитання, яка найбільш всього відповідає стосункам між ними та дітьми.

1. Ви дуже переживаєте через погану поведінку дитини. При розмові з ним з цього приводу

а) вимагаєте негайно стати слухняною, при цьому ставите відповідні вимоги,

б) закликаєте її бути дисциплінованою,

в) критикуєте її та себе під час суперечки.

2. Ви збираєтеся з дитиною на свято, перед цим Ви

а) суворо наказуєте, як поводити себе на святі, погрожуючи покаранням,

б) просите вести себе виховано, підкреслюючи, що саме маєте на думці,

в) не звертаєте увагу на його поведінку.

3. Ваша дитина любить дивитися телевізор, але бажає проглянути програму для дорослих. Ви

а) категорично їй забороняєте,

б) не дозволяєте, але намагаєтеся пояснити, чому,

в) дозволяєте, вважаючи, що дитина нічого не зрозуміє та не запам'ятає.

4. Ваша дитина частину вільного часу проводить за межами родинного помешкання. Чи знаєте Ви де та чим вона займається?

а) знаю, де та чим,

б) знаю, де, але не знаю, чим,

в) не знаю, де та чим.

5. Якщо дитина відмовляється виконати Ваш наказ Ви

а) змушуєте її виконати наказ,

б) намагаєтеся зрозуміти причину неслухняності та приходите до взаєморозуміння,

в) відмінюєте свій наказ.

6. Якщо Ви хочете, щоб дитина допомогла Вам у справі, Ви

а) даєте їй відповідне завдання,

б) намагаєтеся просто залучити її до спільної праці,

в) надаєте їй можливість самостійно визначити, в якій формі Вам допомогти.

7. Ви вважаєте, що у майбутньому Ваша дитина стане людиною, яка

- а) досягне гарної кар'єри,
- б) зуміє подолати будь-які життєві труднощі,
- в) зуміє уникнути конфліктів та навчиться отримувати від життя задоволення.

Вибір варіантів відповідає:

- а) – авторитарний стиль виховання,
- б) – демократичний,
- в) – потуральний.

Додаток Г

Готовність батьків до створення умов соціалізації особистості підлітка

Батькам пропонується відповісти на запитання: за кожну відповідь «так» - 2бали, «можу, але не завжди» - 1 бал, «ні» - 9 балів.

Запитання: «Чи можете Ви...?»

1. ...у будь-який момент залишити свої справи та зайнятися дитиною?
2. ...порадитися з дитиною, не зважаючи на її вік?
3. ...зізнатися дитині, що припустилися помилки у ставленні до неї?
4. ...вибачитися перед дитиною, якщо припустилися помилки?
5. ...уявити себе у ролі дитини?
6. ...стати для дитиною доброю феєю (добрим чарівником)?
7. ...розповісти дитині такий повчальний випадок зі свого дитинства, який відобразить Ваші негативні якості?
8. ...пообіцяти дитині виконати будь-яке бажання за її слухняність.
9. ...виділити дитині день, коли вона зможе зробити все на свій смак, і не втручатися, якщо навіть Вам здаватиметься це необхідним?
10. ...оволодіти собою і зберегти спокій, навіть якщо вчинок дитини викликає обурення?
11. ...утримуватися від образливих слів на адресу дитини?
12. ...не реагувати, якщо Ваша дитина образила іншу, а та «дала здачі»?
13. ...встояти перед дитячими проханнями та слізьми, коли це просто вияв примхи?
14. ...поставити перед дитиною складне, але посильне завдання та не втручатися в його виконання, навіть якщо побачите її невірність або невміння?
15. ...подолати бажання віддати дитині все найкраще, зашкоджуючи іншим членам родини?

Сума балів за всі відповіді дасть можливість батькам дізнатися, чи справляються вони з таким складним і відповідальним завданням, як становлення особистості дитини.

21 -30 балів. Ви прагнете не тільки зрозуміти дитину, але й пізнати її, ставитеся до неї з повагою, дотримуєтеся гуманістичних принципів виховання, маєте постійну толерантну позицію по відношенню до дитини. Ви дієте правильно та можете сподіватися на те, що сімейний виховний простір сприяє становленню особистості дитини.

12-20 балів. Турбота про дитину – для вас найважливіша справа. Ви маєте здібності вихователя, але не завжди дієте послідовно та

цілеспрямовано. Іноді Ви ставитеся до дитини надто суворо, іноді – занадто поступливо. Ви схильні до компромісів, які послабляють ефективність виховання. Вам слід замислитися над своїм підходом до виховання, виробити чітку позицію по відношенню до дитини.

До 11 балів – Справи з вихованням дитини у вас непогані. Вам не вистачає знань або бажання (а можливо, і того, і іншого), щоб допомогти дитині стати особистістю. Радимо подбати про поповнення Ваших знань з педагогіки та психології сімейного виховання, а також звернутися за консультацією до фахівців.

Додаток Д

Методика дослідження ціннісних ставлень особистості– **Інтелектуальна зрілість:**

- а) культура мови
- б) глибина знань
- в) самоосвіта
- г) інтерес до навчання
- д) кмітливість

– **Я – по відношенню до себе:**

- а) вмю організувати свій час
- б) виявляю самостійність у прийнятті рішень
- в) дотримуюсь здорового способу життя
- г) усвідомлюю наслідки своїх вчинків
- д) контролюю свої емоції

– **Я – по відношенню до близького оточення:**

- а) дотримуюсь правил внутрішньошкільного розпорядку
- б) дотримуюсь норм і правил етичного спілкування
- в) виявляю терпимість до інших
- г) здатний до співчуття
- д) спілкуюся охоче, не зважаючи на обставини

– **Я – по відношенню до праці:**

- а) виявляю організованість
- б) самообслуговування
- в) працелюбність
- г) підприємницькі навички
- д) участь в трудових суспільно корисних справах

– **Я – по відношенню до світу прекрасного:**

- а) охайність
- б) естетика повсякденного життя
- в) відвідування культурно-просвітницьких центрів
- г) бачення прекрасного у житті
- д) знання етикету

– **Я – по відношенню до природи:**

- а) бережливе ставлення до пам'яток природи
- б) прагнення берегти природу повсякденно
- в) догляд за насадженнями
- г) відновлення природних об'єктів
- д) участь в екологічних операціях

– **Самопокладання відповідальності:**

- а) відповідальне ставлення до виконання громадських доручень
- б) моральна та правова відповідальність
- в) самоконтроль
- г) самооцінка
- д) відповідальність в межах колективу

Учням пропонується оцінити вияв кожної ознаки: 3 бали – ознака проявляється сильно та часто; 2 бали – прояви та не прояви однакові; 1 бал – не виявляється. Підрахувавши всі бали по кожному показнику та розділивши на кількість показників, підліток та вчитель можуть встановити рівень прояву тієї чи іншої компетентності за критеріями:

1. в межі 2,5-3 – високий,
2. в межі 2-2,5 – достатній,
3. в межі 1,5-2 - середній,
4. в межі 1-1,5 – низький.